

SIMON JÁNOS

/Társadalomtudományi Intézet, Budapest/

A somozizmus- avagy egy pretoriánus hatalom anatómiája

/Nicaragua 1927-1979/

A XX. századi Nicaragua társadalomszerkezetében, de különösen államszervezetében és a hatalom működési mechanizmusában több sajátos vonás fedezhető föl. Ezek az egyedi vonások részben hasonlóságot mutatnak a Közép-Amerikai régió más országaival, részben viszont az autoritárius hatalom, a polgári állam és a civil társadalom sajátos kapcsolatát tekintve mindenképpen önálló helyet foglalnak el a felépítmény történelmi fejlődésében.

A Közép-Amerikai államok gazdasági-társadalmi változásaival soha nem volt képes lépést tartani a politikai szféra változása. A XX. század elejéig fejlődő oligarchikus uralmi rendszerek az 1920-as, '30-as évektől képtelenek bizonyultak az egész társadalmat átfogó stabil, ugyanakkor modernizálódni képes hatalmi képződmény létrehozására.^{1/} Míg a kontinens legtöbb országában a fokozódó állami beavatkozásnak lehetünk tanúi, addig Nicaraguában ettől lényegesen eltérő fejlődés zajlott le. A Közép-Amerikai országban ugyanis nem az állam terjeszkedett a civil társadalom felé, hanem az oligarchikus hatalom válságából egy erős katonai bázissal rendelkező családi klán emelkedett ki és despotikus hatalom módjára behatolt az állami szférába, ahol uralmát formálisan is, tartalmilag is legitimálni igyekezett.

Maga a somozizmus egy komplex fogalom, mely nem redukálható le pusztán az Egyesült Államok érdekeit szolgáló kiépí-

tett klienshálózattal rendelkező diktátorcsalád tirannizmusára, hiszen ennél sokkal többet takar. A pretorianus jellegű somozista uralom félévszázadon keresztül áthatotta az ország egész politikai-intézményi rendszerét, átítatta az állami szférát, a civil társadalmat, hatása fölfedezhető a társadalmi szerkezet torzulásaiban ugyanúgy, mint a gazdasági élet minden területén.

A predemokratikus /parlamentek, tömegszervezetek demokratikus választások nélküli/ Nicaraguában létrejött despotikus somozizmus valójában a politikai uralomnak csak egy átmeneti formája, s ami meglepő az éppen az, hogy mégis félévszázadon keresztül fennmaradt.^{2/} Véleményünk szerint a somozizmus lényegét tekintve a pretoriánus uralmi forma egyik változata, melyet alábbi tanulmányunkban bizonyítani fogunk. Ahhoz ugyanis, hogy e sajátosságokat hordozó pretorianista somozizmus működését és funkcióját megértsük, hogy megfelelő dimenzióból értékeljük helyét és szerepét, szükségesnek tartjuk történelmi gyökerei feltárását, fejlődésének és politikai tagoltságának leírását.

Jelen tanulmányunk legfőbb célja a somozizmus lényegének megragadásával, pretoriánus jellegének bizonyítása. Erre három dimenziót emeltünk ki: elemezzük egyrészt a Nemzeti Gárda megalakulásának körülményeit, másrészt a gárda belső szerkezetét, Somozához való kötődését, harmadrészt pedig a pretoriánus somozista hatalom történelmi funkcióját.

1. A Nemzeti Gárda bölcsőjénél

A Somozák hatalmának legfontosabb bázisát a Nemzeti Gárda jelentette, melynek fővezérségét a Somozák három generációja töltötte be. A caudillok korából átmentett és XX. századi keretekbe formált militarista jellegű testőri-pretoriánus gárda jelentőségét kiemeli, hogy az ország egyetlen fegyveres ereje volt, mely rendőri-katonai funkciókat egyaránt ellátott. A továbbiakban kialakulásának történelmi körülményeit, majd belső szerkezetét és működését vizsgáljuk.

A század elején születő és fölemelkedő, agrártermékeket exportáló burzsoázia az ország akkori fejlődésének legdinamikusabb tőkés csoportját jelentette. Vezetőjük, a liberális szellemű demokrata, S. Zelaya köztársasági elnök célul tűzte ki, hogy az oligarhikus államot a kor követelményeinek megfelelően demokratizálja, növeli gazdasági-pénzügyi függetlenségét és politikai önállóságát.^{3/} Intézkedései közvetlenül észak-amerikai pénzügyi csoportok tőkebefektetéseit sértették. Az Egyesült Államok ekkor már elhatározta a Panama-csatorna megépítését, s így számára Nicaragua létfontosságú biztonsági zónának, leválaszthatatlan "holdudvarnak" minősült. Ettől kezdve Nicaraguát mindvégig sújtja a "holdudvar-effektus", vagyis az USA-nak az a törekvése, hogy az országot nemcsak pénzügyileg-gazdaságilag, de politikailag és katonailag is saját érdekeinek rendelje alá.

Zelaya 1909-es megbuktatása után /mely amerikai segítséggel történt/ gazdasági anarchia és polgárháborús állapot lett urrá az országban, s ezt az amerikai tengerészgyalogosok sem tudták megfékezni. Ezért 1926-os ismételt partraszállásuk alkalmával

megváltoztatták addigi álláspontjukat. Egyrészt nem egyik vagy másik pártot segítették, hanem megpróbálták összebékíteni a rivalizáló csoportokat, másrészt hozzáláttak egy új hadsereg toborzásához, amely képes fenntartani a rendet amerikai tengerészgyalogosok nélkül is, méghozzá amerikai érdekek szerint.^{4/}

1927-ben D.G. Munro, az amerikai kormány nicaraguai ügyekkel megbízott képviselője a következőkkel magyarázta a Nicaraguai Nemzeti Gárda megalakítását: "politikánk legfőbb célja olyan katonai gárda megalakítása, mely nem pártérdekeket fejez ki, mely pártok fölött áll ... A korábbi hadseregek az állam pénzügyi csődjét okozták, mert fölélték az állami bevételek nagyobb részét, amikor a politikai nyomás, megvesztegetés módszerét alkalmazták. Mindennek fosztogatás, rablás, elnyomás lett a vége. Úgy véljük, hogy egy fegyelmezett, szervezett fegyveres erőre van szükségünk, melyet az észak-amerikaiak képeznek ki. Így véget vethetünk az anarchiához vezető helyi önkényeskedések minden formájának ..."^{5/}

Egy rövid időre fölcsillant annak lehetősége, hogy sikerrel járnak a nemzeti megbékélést célzó tárgyalások és olyan kormány alakult, mely nem kerül konfrontációba az USA ugynevezett "nemzetbiztonsági érdekeivel". 1927-ben a kiegyezett konzervatív és liberális erők aláírták az amerikaiakkal az un. "Espino Negro Szerződést". Mindössze egyetlen liberális szellemű vezető, A.C. Sandino utasította vissza, mondván, hogy az Nicaragua számára nem kompromisszum, hanem kapituláció. Sandino mint gerillatábornok parasztokból és bányászokból szervezett hadseregével még néhány évig folytatta legendássá vált szabadságharcát, mígnem törbecsálták és megölték.^{6/}

Fontos megjegyezni, hogy az Espino Negro Szerződésben nem pusztán két állam kapcsolatának írásbeli rendezéséről van szó, hanem olyan lefektetett alapelvekről, melyek hosszú távon, több évtizeden keresztül is meghatározták Nicaragua jövőjét. Az egyik legjelentősebb az a döntés volt, mely a Nemzeti Gárda megalakításáról rendelkezett.^{7/}

A huszas évek végén többféle tervezet is készült egy nemzeti érdekeket, külső védelmet és belső békét szolgáló, katonai-csendőri fegyveres szervezet létrehozásáról. Az egyik elképzelés szerint 12 éven keresztül amerikai tiszték vezetnék a Nemzeti Gárda tisztikarának kiképzését, s így a hadsereg patronálása mellett egy ideig ők is "garantálnák" a társadalmi békét. Egy másik elképzelés szerint amerikai tengerészgyalogokból állítanának ki egy békefenntartó erőt, mely egyszerre funkcionálna nicaraguai hadsereggé és rendőrséggé, s ebből fejlődne ki a későbbiekben egy nemzethez hű, az ország politikai pártjaitól teljesen független, pártok fölötti fegyveres erő. Végül a gyakorlatban az eredeti elképzelésektől eltérően alakultak a dolgok: a nicaraguai tiszték kiképzése sokáig el sem kezdődött, csak évekkel a Nemzeti Gárda föllállítása után, viszont a politikai pártok rögtön működésbe léptek, hogy a Nemzeti Gárdát befolyásolják, saját pártérdekeik szolgálatába állítsák.

Amikor 1933-ban az amerikai tengerészgyalogosok kivonultak az országból már maguk mögött tudhatták az amerikai-nicaraguai kapcsolatból született Nemzeti Gárdát. Ezzel a katonai-rendőri szervezettel, mint Nicaragua egyetlen fegyveres erejével, az Egyesült Államok hosszú távon garantálta saját "nemzetbiztonsági" érdekeit a közép-amerikai államban. A Nemzeti Gárda már

születése pillanatában sem volt sem nemzeti jellegű, sem pártok fölött álló szervezet.

Az Egyesült Államok a Nemzeti Gárdában látta saját "holdudvar-érdekei" érvényesítésének és védelmének garanciáját, ezért élére Anastasio Somoza személyében "tökéletesen megbízhatónak" minősített Amerika-barát figurát állított. Hosszú ideig tengerészgyalogos kiképző tiszték gondoskodtak a gárda szervezéséről és kiképzéséről. Három évvel a Nemzeti Gárda megalakítása után a 220 fős tisztikarban még mindig csak 15 nicaraguai állampolgár volt.^{8/} Az alakuló "nemzeti" tisztikar folyamatosan magába szívtatta amerikai nesztorainak nemcsak katonai koncepcióját, de politikai elveit is. Már a kezdetektől fogva egy következetes "vérátömlesztés és agyátmosás" zajlott le, melynek hatása mutatkozott a nicaraguai tisztikar mentalitásában, értékítéletében, normakövetésében, egész gondolkodásában.^{9/} Mire a tengerészgyalogosok kivonultak az országból, addigra már a gárda a legfőbb ellenségévé Sandino híveit nyilvánította.

Azt is világosan kell látnunk, hogy a Nemzeti Gárda soha sem volt - eredeti céljának megfelelően - pártok fölötti szervezet, a leghalványabb szándék sem mutatkozott arra, hogy a pártok fölöttiség intézményi garanciáit kiépítsék. Megalakításától kezdve Somoza tábornok vezetése alatt állt, aki hamarosan a Liberális Párt elnöke lett. Ez a tény egyben magyarázza a Nemzeti Gárda és a nem-somozista burzsoázia viszonyát és érthetőbbé teszi a Somoza-ellenes konzervatív párti tőkés csoportok viselkedését 1978-79-ben a fegyveres harcok idején. Ennek részletesebb kifejtésére a későbbiekben még visszatérünk!

2. Paternalizmus és servilizmus a pretoriánus Nemzeti gárdában

A következőkben megkíséreljük fölvázolni Somoza és a Nemzeti Gárda közti kapcsolat jellegét, mely nézetünk szerint a perszonális pretorianista hatalomgyakorlás fundamentumát képezi, ezzel a somozista uralom egyik legfontosabb dimenzióját világítja meg.

A Nemzeti Gárda, fönállásának egész időszakában megőrizte hatalmi potenciálját az ország mindennapi politikai életében és - konfliktushelyzetekben - hol a politikai szinfalak mögött meghúzódva, hol határozottan előlépve döntő szerepet játszott. Mind az ország egyetlen fegyveres ereje, mely nemcsak katonai, de rendőri funkciókat is ellátott, a hatalomgyakorlás legfontosabb elemévé vált.

"Akié a Nemzeti Gárda, azé Nicaragua!" - hirdette éleslátással az egyik amerikai diplomata. Nem véletlen, hogy a Somozák görcsösen ragaszkodtak a főparancsnoki hatalomhoz, mely három generáción keresztül dinasztikus módon atyáról fiúra szállt, s mindig a politikai hatalom leendő várományosa örökölte /1952-ig I. Anastasio Somoza Garcia; 1952-1967-ig fia II. Anastasio Somoza Debayle és 1967-től 1979-ig III. Jose Somoza Portocarrero/.^{10/}

A Nemzeti Gárda torzultan nagy hatalma mögött természetesen az Egyesült Államok állt, mely mindezt anyagi-katonai segítségével /pénz, hadfelszerelések, kiképzés/ és nyilvánosan fölvállalt politikai-morális támogatásával biztosította.^{11/} Az amerikai segítséget azonban a Nemzeti Gárda nem közvetlenül, mint Nemzeti Gárda kapta, hanem mindig főparancsnokukon, Somoza tábornokon

keresztül érkezett hozzájuk. A Somozák tehát mindvégig fontos közvetítő láncszem voltak az USA és a Gárda között. Ez az erősen perszonalizált hatalmi függőség egyrészt erősítette az uralom pretorianista jellegét, másrészt érthetővé teszi számunkra a pretorianizmuson belül kitermelődött paternalista-servilis viszonyt. Somozaék mindenkor kettős szerepre kényszerültek. Kifelé, az amerikai "Nagy Testvér" felé a hűséges kliens servilis szerepét kellett eljátszaniuk. Befelé, Nemzeti Gárdájuk felé viszont már fölcserélődött szereposztással a joviális-paternalista fővezért kellett alakítaniuk, akitől élet és halál függött, s aki beosztottjairól való gondoskodásáért cserébe ugyanolyan hűséges és servilis magatartást követel meg tőlük, mint amit ő tanúsít az Egyesült Államokkal szemben. Ezt csak erősítette, hogy a Nemzeti Gárdában benne volt az erős perszonalitás érzése, a személyhez kötöttség tudata olyan vonatkozásban is, hogy tudták-tapasztalták, hogy csak Somoza fővezéren keresztül biztosítható a "Nagy Testvér" barátsága, s csak az általa adott segítséggel válik megkérdőjelezhetetlenné a Gárda hatalma.

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a Somozák és a Nemzeti Gárda paternalista-servilista viszonya hogyan épült ki és milyen mechanizmusok révén működött.

A dinasztia alapító I. Anastasio Somoza Garcia atyja a század elején hirhedtté vált az olasz maffiára jellemző banditista módszerei révén. A maga köré szervezett lovasbandájával, mint helyi feudális kiskirály a magánhadseregével, rettegésben tartotta a környék kisbirtokosait, rabolt, fosztogatott és zsarolt, minden írott és iratlan törvényt áthágva rendszeresen megadóztatta őket. A középbirtokos állattenyésztő család tehát nem

tartozott a régi nicaraguai arisztokrácia egyik tradicionális oligarhikus csoportjához sem.^{13/}

Somoza Garcia tábornok is atyja útját járta, csak sokkal magasabb szinten. A Nemzeti Gárdát saját testőrségeként, pretoriánus hadseregeként kezelte, saját anyagi javainak gyarapítására, hatalmi előmenetelének biztosítására használta föl, sőt dinasztikus módon még életében fiára hagyományozta. A harmincas évektől, a demokratikus képződmények és hagyományok nélküli országban, a gyenge burzsoázia és a kezdetleges államszerveződés mellett a Somozárt szolgáló Nemzeti Gárda gigantikus hatalommá torzult. Somoza a monopolhelyzetben lévő s így rendkívül koncentrált fegyveres erővel elindult egy több évtizedes fejlődési pályán: fokozatosan maga alá akarta gyűrni a gyenge államot, oly módon, hogy politikai áttételeivel /pl. Liberális Párt/ igyekezett befogni, behálózni annak manifeszt intézményeit, a minél nagyobb gazdasági haszonszerzés céljából. Az állami szférát többször is összemosta saját magántulajdonával /pl. állami adókat szedett be, állami földeket vett át saját tulajdonába, hiteleket vett föl állami fedezetre stb./.^{14/} A folyamatot megkönnyítette az a tény is, hogy a Nemzeti Gárda például már születésekor több volt, mint erőszakszervezet, hiszen hatalma abnormális módon kiterjedt olyan állami szférákra, mint a posta, a vasút, a vám, a vízi- és légiközlekedés, az egészségügy stb. Mindez csak fokozta a gárda pretoriánus jellegét.

Somoza uralmát pretoriánus hadseregével biztosította, s nemcsak a politikai, de a gazdasági szférában is gyakran alkalmazott a tőkés társadalom által nem-legitimált, a tőke működési logikáját sértő erőszakot. /Anélkül, hogy most erre rész-

letesen kitérnénk, jegyezzük meg, hogy a Somoza-család az erőszak-
ra épülő politikai uralom felől közelített a gazdasági hatalom
felé, s a hatalom gyakorlásának ezt a módját Max Weber tipiku-
san "prekapitalista" jellegű uralomnak minősítette, szembeál-
lítva a polgári társadalmakra fordítottan jellemző "birtoklás-
-uralkodás" láncolatával.^{15/}

A Somozák sajátos "rablórendszerét" a Nemzeti Gárda tagjai
a maguk módján és szintjén újratermelték.^{16/} Az ezredes például
kisajátította magának megyei szinten az adóbevételek kezelését,
a százados a kisvárosban az éttermeket, hárokat adóztatta meg,
az alacsonyabb rangú tiszt a piaci árusokat, hús- és zöldség-
kereskedőket vámolta meg, s a rangsor legalján lévő közkatoná-
a fagylaltárusokat vagy a csempészeket rövidítette meg a saját
kasszája javára. Minden főnök tudta, hogy mit csinál saját zse-
bére a heosztottja és fordítva is így volt. Így módon szerves
összefonódás jött létre a hierarchia legalsó szintjétől a leg-
felsőig. A közkatonák fizetése nagyon alacsony volt /körülbe-
lül egyharmada a tanárok fizetésének/, de mint a Nemzeti Gárda
tagja, a hallgatólagosan megtúrt rablások révén lehetőséget ka-
pott pénzszerzésre, bevétele így fizetésének többszöröse lehe-
tett. Csak rajta és fölöttesei engedékenységén múlt, mennyire
gazdagszik meg.

Ezzel a konspiratív mechanizmussal Somoza létre hozott maga
alatt egy rendkívül hűséges, személyéhez kötődő, mindenre elszánt
servilis tisztikart. A tisztek előmenetele mindig az ő aláírásától
függött, szolgáljon is az bármely periférikus faluban vagy határ-
menti laktanyában. A paternalizmust csak erősítette, hogy a Nem-
zeti Gárdának nem volt valódi adminisztratív-ügyviteli apparátu-

sa, így minden részletkérdés a központba, Somoza titkárságára futott be, hogy ott a fővezér döntésére, válaszára, aláírására várjon. Ily módon Somoza atyaián gondoskodott beosztottjai mindennapi életéről, előmeneteléről, személyes tekintélyéről, sőt még családjáról is, nagyvonalúan döntött egy tiszt fiának ösztöndíjkérelméről, jóvalisan intézkedett egy adókedvezményes gépkocsivásárlás ügyében, s mindezt oly módon, hogy köszönet és hála csak neki járt érte.

Ez a korrupciós konspiratív függőségi rendszer meghatározta a hadseregen belüli konfliktusok típusát, a horizontális szerveződések és demokratikus érintkezési pontok, érdekkifejeződési lehetőségek teljes hiánya rendkívül szűkre zárta a politikai jellegű ellenállások, szervezkedések lehetőségét. Az alkalmanként előforduló elégedetlenségek kiváltó oka mindig valamelyik helyi főnök túlkapása, beosztottjaival szembeni despotikus magatartása, intoleranciája volt. A problémákat Somoza fajsúlyuk szerint kétféleképpen kezelte: vagy rögtön áthelyezte máshová a sértett felet /lehetőleg magasabb beosztásba/, vagy könyörtelenül eltaposta /külföldre üldözte vagy megölette/. A főparancsnokhoz való feltétlen hűség soha egy percig sem lehetett vita tárgya, s ezt az alapelvet több mechanizmus is védte. A legmagasabb katonai funkcióba például a diktátor közvetlen rokonai kerültek, a nagyobb katonai egységek parancsnokait gyakran és rendszeresen forgatta, áthelyezte, hogy beosztottjaikkal ne konspirálhassanak. Az egységek létszámát 400 főben maximalizálta, s a katonák között csak korlátozott számú löszert osztott ki.^{17/}

E szűrőmechanizmusok, megszorító és préselőrendszerek működése magyarázza meg azt a tényt, hogy Somozának gárdistáival

soha sem volt összeütközése vagy komolyabb problémája. A katonák között az erős összetartozás érzését táplálta, hogy egyetlen nagy "maffia-család" tagjainak érezhették magukat, számontartván, hogy atyjuk a "Nagy Somoza", mindnyájuk "keresztapja". Jellemző módon a Gárda közel félévszázados fennállása alatt sorai-ban alig féltucat politikai jellegű szervezkedés történt, melyeket inkább nevezhetünk "hamvában holt" szervezkedési kísérleteknek, mert mindig elszigeteltek maradtak, a belső árulás vagy följelentés gyorsan végzett velük.

Milyen volt a Nemzeti Gárda társadalmi összetétele, kikből kerültek ki e befelé paternalista-servilis, kifelé önkényeskedő és agresszív militarista szervezet tisztjei és közkatonái?^{18/}

A tisztikar tagjai döntően a középosztályból jöttek. Az általános iskolai végzettség elegendő volt a Rendőriskolába, a középiskolai végzettség a Katonai Akadémiára. A közkatonák 90 %-a paraszti származású volt, többségüket erőszakkal sorozták be, noha még írni-olvasni nem tudtak.

A Somozista hatalom működésének szempontjából különösen figyelemre méltó a tisztikarnak a társadalmi rétegek és csoportok közt elfoglalt helye. A tisztiek többségének legfőbb célja az anyagi javak látványos gyarapítása és a pompakedvelő-pazarló költsékezés. Pénzüket nem fektették be a termelésbe, tehát nem működtették tőkeként, mert ezt önmaguktól idegen, "gárdista tiszthez méltatlan" tevékenységnek tartották. Helyette luxusmódon elfogyasztották, föléltek, követve az "american way of life" életmintát. Élvezték a nagy társasági fiesztákat, melyeket a fölöttük álló katonatisztek rendeztek, ahová meghívott-nak lenni a legnagyobb sikernek, kitüntetésnek számított. A

fogyasztási kultúrában az amerikai tengerészgyalogosok vagy maga Somoza vezér állt előttük példaként. A hasonló fogyasztáshoz, vagy annak utánzásához magas társadalmi státuszra volt szükség, sok pénzre, rablásra, zsarolásra, mely végülis mind magasabb rendfokozat elérésére ösztönözte őket.

Bár a kötelezettség erő volt a magasszintű fogyasztásra, a luxusra, a Nemzeti Gárda tisztjei mégsem váltak az uralkodó osztály tagjává, a nagy tőkés csoportok-társaságok részévé, mert semmiféle érintkezési pont nem volt közöttük. Bizonyos értelemben szigetként, belterjesen éltek a társadalomban, s csak egyetlen vonzáspontot ismertek, amihez viszont rendkívüli erővel tapadtak: ez Somoza diktátor és közvetlen családi-klienshálózata volt. Nem véletlen tehát, hogy a Somoza-klán volt az egyetlen olyan csoport, mely a Nemzeti Gárdából úgy gazdagodott meg, mint tőkés csoport. Rajtuk kívül a tisztok éppen a diktátor iránti monolit hűségük miatt nem képeztek, nem képezhettek önálló, fajsúlyos társasági-csoportot, politikai "nyomás-csoportot".

Így érthetővé válik az is, hogy a tisztikar miért nem jelentett semmiféle gravitációt a nem-somozista tőkés erőknél és különösen nem jelentett azt a Somoza-ellenes nagytőkés politikai csoportok irányában, s ezért sem válhatott a Nemzeti Gárda a fegyveres harcok idején az anti-somozista burzsoázia szövetségesevé, sőt annak mindvégig elsősorú ellensége maradt. A Nemzeti Gárda soraiban még 1978-79-ben sem volt megosztottság, szakadás, a katonák az utolsó pillanatig kitartottak Somoza diktátor mellett.

3. A somozizmus történelmi funkciója, társadalmi helye és szerepe

Nicaragua történelmének 1927-től 1979-ig /az Espino Negro Szerződéstől a somozizmus bukásáig/ terjedő korszakának klasszifikálása és értékelése az uralmi forma, a hatalmi viszonyok szempontjából a legnehezebb. A korszakkal foglalkozó szakmunkák többsége elhanyagolja az ilyen irányú elemzést, gyakran felszínes ismeretek, hamis analógiák és sémák alapján skatulyáznak.^{19/}

Akik a somozizmust katonai diktatúrának minősítik, melyben a hadsereg kormányoz, azok figyelmen kívül hagyják a civil társadalom viszonylagos autonómiáját és a polgári állam politikai intézményeit, melyek nem tették lehetővé Somozáéknak a teljesen monolit hatalom gyakorlását. Az ortodox marxisták tagolatlan megközelítéssel egyenesen fasiszta diktatúrának minősítik a somozizmus korszakát, mások különleges, osztályok fölött álló személyi diktatúrának. Széles skálán mozognak az uralmi formát minősítő jelzők /szultanátus, neobonapartizmus stb./, melyek mögül azonban rendszerint hiányoznak a tartalmi kifejtések.

A Somozista uralom általános jellegének vizsgálatakor feltétlenül el kell különítenünk az egésztől az 1979-es fegyveres népi fölkeléssel kezdődő végső stádiumot, amikor a rendőrállamba bombázódott somozista uralom erőszakapparátusa révén maga alá gyűrte az államot és totális terrorállam formájában jelent meg. Hiba lenne ugyanis a kétségbeesett agóniának ezt a szakaszát visszavetíteni a korábbi időszakokra s az egész somozista korszakot ennek alapján minősíteni. Nézetünk szerint - melyet az előbbieken már fejtegettünk és részben bizonyítottunk -

a somozizmus a reakciós despotizmus egy sajátos pretoriánus változata. Megalakulásakor tényleges történelmi funkcióval bírt, de - legkésőbb az 1960-as évektől - önmagát túlélte, anakronisztikussá vált hatalmi képződmény, mely gátolta az új érdekek kifejlődését, betagozódását a hatalomba.^{20/} Társadalmi, politikai és intézményi reformokra, tehát folyamatos modernizációkra a dinasztikus jellegű pretoriánus somozista rendszer - saját működési logikája miatt - alkalmatlan, képtelen volt. Reakciós jellegét bizonyítja, hogy a '70-es évek elejétől már nemcsak lemaradt, de szembe is került a fejlődéssel, az új gazdasági-társadalmi mozgásokkal, és erővel, melyek politikai kifejeződését már csak a hatalmi szféra lefagyasztásával /rendkívüli állapot, státórium, sajtócenzúra/ tudták megakadályozni.

Kétségtelen az is, hogy a somozizmus működésének belső logikájában erős totalizáló tendenciákat hordozott, mégsem beszélhetünk totális fasiszta diktatúráról, mert ez ellen léteztek és működtek a társadalomban igen határozott moduláló fékezőerők, melyek markánsan megjelentek az állam "ideológiai apparátusában" is /tömegkommunikáció, iskolák-egyetemek, egyház, ellenzéki párt stb./^{21/}

Lényegében helytálló az az állítás, hogy a somozista uralom egyoldalúvá torzított hatalom, vagyis, hogy a somozizmusban Gramsci szavaival: "meg volt az uralom funkciója, de nem volt meg a vezetés: diktatúra van hegemonia nélkül".^{22/} Mégis fontosnak tartjuk, hogy árnyaltabbá tegyük ezt a megközelítést, mely nem fejez ki bizonyos átmenetet, vagyis a somozista hatalomban kétségtelenül meglévő történelmi funkcióváltozásokat. E problémakör tisztázásánál nem kerülhetjük meg a somozista hatalmi legitimitáció

kérdéskörének vizsgálatát. Annál is inkább vizsgálunk kell, mert a szakirodalomban találkozunk olyan véleménnyel is, mely a somozizmust egy sajátos, illegális és illegitim "genszterstílusú" hatalomnak minősíti. Kétségtelen, hogy a Somozák hatalmának legfontosabb bástyája a Nemzeti Gárda volt, de az is biztos, hogy önmagában ez az erő elégtelennek minősült volna egy félévszázados uralomhoz, mert nem lévén a Nemzeti Gárdának saját társadalmi bázisa, csak önmaga volt önmagáért, Somozáért és az Egyesült Államokért. Hatalmának biztosítására feltétlenül valamilyen társadalmi bázisra, politikai erőre volt szüksége. A somozizmus tehát nem a Nemzeti Gárda volt, az csak hatalmának legfontosabb, de korántsem egyetlen és kizárólagos részét képezte. A nagy betonoszlop mellett kisebb cölöpök is aláducolták a hatalmat, vagyis a somozizmust semmiképpen nem lehet leredukálni pusztán az amerikai imperializmus és egy családi diktatúra szimbiózisára, itt ennél sokkal többről van szó.

Az előzőekben már hangsúlyoztuk, hogy a pretorianista somozizmus nem osztályok feletti hatalmi képződmény, hanem igenis az uralkodó osztály érdekeit hivatott kifejezni. A Somozák a társadalmi nyilvánosság előtt kimondottan törekedtek arra, hogy hatalmuk intézményi és politikai legitimitását bizonyítsák.

A továbbiakban e legitimációnak két területét vizsgáljuk, egyrészt a formális legitimációs törekvéseket, melyek a szimbolikus elemek és jogi formulák látványos megtartását célozták, másrészt a tartalmi vonatkozásokat érintő, társadalmi-politikai csoportok, erővonalak pártszintű kompromisszumokon alapuló legitimációs készségét a somozista hatalom irányába.

A Somozák minden generációja mindvégig kínosan ügyelt ar-

ra, hogy megtartsa a polgári demokrácia intézményesített formáit és betartsa annak rájuk nézve kötelező - legalábbis formálisan az - játékszabályait. A kihirdetett "rendkívüli állapotok" kivételével mindig megtartotta az államhatalom három szférájának tagoltságát /törvényhozói-, bírói-, végrehajtói hatalom/, engedélyezték a politikai pártok működését, időszakai választásokat, cenzúra-nélküli sajtószabadságot stb. A civil társadalomnak volt tehát bizonyos lehetősége - ha bármikor korlátozható módon is -, hogy saját autonóm hatalmi pontjait fölhasználva megkérdőjelezze a somozista hegemoniát. Somoza Debayle például mindig úgy jelent meg a nagyközönség előtt, mint aki egy polgári politikai párt /Liberális Párt/ képviselőjében megnyerte a választásokat. Tudatosan átvette a Liberális Párt frazeológiáját, s ha a helyzet úgy kívánta mint annak vezetője fordult a néphez, hogy ellenzékét nemzeti megbékélésre szólítsa föl. Köztársasági elnökként többször volt látható, de kerülte, hogy a Nemzeti Gárda parancsnokaként egyenruhában lássák. Ezekkel a formálisan betartott külsőségekben megjelenő polgári demokratikus formulákkal igyekezett uralmának törvényes jellegét bizonyítani. A Nemzeti Gárda funkcióit nem keverte össze a kormány feladataival, katonák /a kihirdetett rendkívüli állapot időszakát kivéve/ nem töltöttek be politikai-ügyviteli állásokat sem az állami bürokráciában, sem a Liberális Pártban. Ily módon viszont egyszemélyben Somoza volt az egyetlen közvetítő a hadsereg és a kormány között, s ez lehetővé tette számára, hogy kezében tartsa, ellenőrizhesse a hatalom e két kulcsfontosságú pillérét.

A Somoza-klán uralma kétségtelenül a Nemzeti Gárdán nyugodott, de ezt az uralmat a politikai társadalom felé a Liberális

Párton keresztül legitimálta hatalommá, legalábbis formális jogi kritériumok szerinti legitim hatalommá. Ezért a hegemonjának csak bizonyos mozzanatai vannak jelen, így csak leszűkítve, párthege-
móniai vonatkozásban értelmezhetően. /Természetesen ki kell von-
ni jelen vizsgálatunk hatásköréből a kihirdetett rendkívüli ál-
lapot idején működő somozista hatalmat sajátos jellege miatt,
mégis jegyezzük meg, Somozának, mint köztársasági elnöknek a
törvény szerint jogában állt a parlament megkérdezése nélkül bár-
mikor kihirdetni a rendkívüli állapotot./ Mindez tovább színezi,
még sajátosabbá teszi a somozista pretorianizmust.

A formális szimbólikus elemekre épülő legitimitás mellett
azonban létezett a somozizmusnak egy tartalmi jellegű, politikai
szinten, kompromisszumokban, paktumokban megnyilvánuló legitimi-
tása is, melyet az ellenzéki konzervatív párti elit biztosított.
E legitimáció történelmi helyzetektől függően különböző erősség-
gel, hullámszerűen mozgott, de lényegében 1927-től 1972-ig egy
liberális konzervatív kompromisszumon alapuló történelmi paktum
révén fennállt.

A történelmi kompromisszum kezdetét az 1927-ben megkötött
Espino Negro Szerződés jelentette, melyet 1948-ban újabb egyez-
mény követett. Eszerint a Somoza vezette Liberális Párt külön-
féle engedmények mellett átengedte a parlamenti mandátumok 10 %-
át a Konzervatív Pártnak és néhány miniszteri bizottságban rész-
vételt biztosított számukra. 1950-ben Somoza elnök újjavász-
tásáért cserébe a konzervatívok egyharmados képviseletet kaptak.
Az 1971-ben elért utolsó paktum 40 %-os részvételt garantált
a parlamenti képviseletben és létrehozta egy 3 fős alkotmányozó
triumvirátust, melyben két liberális és egy konzervatív politi-

kus kapott helyet. 1974-75-ben egyre nyilvánvalóbbá vált a somozista hatalom legitimációs válsága, a paktum kezdett megbomlatni, a további politikai erózió megakadályozására Somoza a hatalmi mező mozgásának lefagyasztásával válaszolt: kihirdette a rendkívüli állapotot. A 33 hónap múlva, 1977-ben meginduló liberális-konzervatív tárgyalások azonban már nem vezettek újabb kompromisszumos paktumhoz, a nagyburzsoázia politikai elitje nem tudott megegyezni Somozával a diktátorelnökkel. A paktum fölmondása megállapíthatatlanul vezetett a politikai konfliktus éleződéséhez, majd a fegyveres harchoz.^{23/}

Az erős personalitásra épülő pretorianista jellegű somozista hatalom bár működésének belső logikájában hordozott totalizációs tendenciákat, nem volt monolitikus hatalom, létezett egyfajta határozott politikai tagoltsága, ha az ellentmondásos is volt. A hatalom viszonylagos pluralitását, frakcionalizáltságát a fentebb vázolt paktumokban megnyilvánuló kompromisszum mellett egyfajta sajátos, hallgatólagos munkamegosztás a somozista liberális és az ellenzéki konzervatív párt mögött. A liberálisok ellenőrizték az állam erőszakszerveit és bürokrata-apparátusát, a konzervatívok pedig az állam "ideológiai apparátusát". A somozisták teljes ellenőrzése alatt állt a hatalom döntő ereje, a Nemzeti Gárda, valamint a döntéshozói és bírói hatalom legtöbb területe. Az ellenzék befolyása alatt volt az egyház, az oktatás, az értelmiség politikai elitje /orvosok, tanárok/, a szakszervezetek nagyobb része, a kétpártrendszerű ország félliberális tömegpártjainak döntő többsége, a legtekintélyesebb sajtóorgánumok stb. A két párt között történelmileg kialakult csendes hatalmi munkamegosztást, annak "területi" vetületeit

mind a liberálisok, mind a konzervatívok - a különböző pártközi konfliktusok ellenére is - lényegében kölcsönösen respektálták. Az 1978-79-es végjáték, vagyis a somozizmus legitimációjának megszűnése és nyílt rendőrdiktatúrává válása ott kezdődött, ahol e hatalmi munkamegosztás kölcsönös respektálása sértést szenvedett a liberális uralom legitimációja megkérdőjeleződött a hegemonia addigi egysége és megszűnt, uralkodó somozista hatalomra és antisomozista ellenzékre bomlott.

A konzervatívok a néptömegekhez fordultak szövetségért. A Somoza-ellenes ellenzék gyorsiramú terebélyesedése, belső átstrukturálódásának folyamata azonban már elvezet az új Sandinista hegemonia kiépüléséhez.^{24/}

A pretorianista hatalmi képződmények leírását megtaláljuk Max Webernél, Huntingtonnál, Phillippe Schmitternél, Poulantzasnál, elemzése Nicaragua vonatkozásában mindezideig nem történt meg.^{25/}

x x x

Ha történelmi vonulatában vizsgáljuk a pretorianista somozizmust, helyét és funkcióját keressük, akkor közel félévszázadát úgy jellemezhetjük, mint olyan rendszer, melyben a "reform és elnyomás" egyszerre volt jelen. A hatalmi munkamegosztás szerint a nem-somozista tőkés csoportok reformtörekvéseit kísérte és fedezte a somozistáknak a népi szektort elnyomó repressziós politikája. Vagyis nyilvánvaló, hogy Somoza nem pusztán saját családi klánjának és az Egyesült Államok érdekeinek megfelelően kormányzott, hanem Nemzeti Gárdájának az alsó néposztályok elle-

ni fellépésével repressziójával fedezte, biztosította a különböző tőkés csoportok számára a társadalmi-gazdasági reprodukció zavartalan folyamatát. Ezért cserébe a nem-somozista hatalmi elit folyamatosan - bár szakadozottan és krízisekkel, megszorításokkal tarkítottan - de végül is évtizedeken át legitimálta a somozizmust. Ebben áll a somozizmus pretoriánus jellegének lényege és történelmi funkciója.

Ha a somozizmus félévszázados uralmát jellemezzük, akkor azt mondhatjuk tehát, hogy lényegét tekintve nem pusztán egy családi diktatúráról van szó, hanem a nicaraguai hatalmi harcok olyan produktumáról, melyet a burzsoázia legfőbb erővonalai között megkötött, történelmileg állandóan megújított kompromisszumok hoztak létre az Egyesült Államok érdekeinek messzemenő figyelembevételével. A Somoza-család hatalma alapvetően a Nemzeti Gárdán nyugodott, a politikai szférában pedig a Liberális Párt apparátusán keresztül jelent meg, a pretoriánus hatalmat kívülről az Egyesült Államok támogatta, belülről pedig az ellenzéki burzsoáziával kötött és állandóan megújított paktumok legitimálták.

Jegyzetek

- * A tanulmány elkészítését tanácsaival, észrevételeivel segítette professor Cesár Delgado szociológus és Irma Leticia Rodriquez Mendez politológus, a Mexikói Állami Egyetem /UNAM/ tanárai. Segítségükért ezúton mondok köszönetet.
1. Erről bővebben: Edelberto Torres Rivas: Coho olaves para comprender la orisis politica en Centroamérica /=Polémica, polémica; San José, 1981/1. 6-18. p./ és Alain Rouquié: El estado militar en Amerika Latina /Ed. Siglo XXI. Mexico 1985. 175-218./
 2. A tekintélyuralmi despotikus rendszerekkel foglalkozó szociológusok, politológusok, történészek többségének véleménye szerint a XX. században az autoritarizmus - éppen funkciója miatt - csak rövid életű, átmeneti jellegű. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy néhány tekintélyes politológus markánsan megfogalmazta ettől eltérő nézetét: pl. Samuel Huntington: Political Development and Political Decay /= World Politics 1965. ápr. 393-404./ Szerinte a harmadik világban csak egy rendkívül erős és szervezett politikai párt képes biztosítani az államépítés folyamatát, integrálni az elszigetelt és centrifugális politikai erőket. Nála még tovább megy Phillippe Schmitter: Trend Toward Corporatist Intermediations, /Sage Publications, London, 1979./ című művével, azt állítván, hogy a XX. század a korporativizmus ávszázada.
 3. Edelberto Torres Rivas: Sintésis histórica del proceso político /= Centroamérica hoy, Ed. Siglo XXI. Mexico 1979. 9-118./

4. A Nemzeti Gárda történetének legegzaktabb földolgozását lásd:
Richard Millett: *Guardianes de la dinastia* /= Ed. Educa, San José, 1979. 345. p./
5. Idézi Richard Millett: im. 61. o.
6. Sandino harcáról magyarul is olvasható pl. Anderle Ádám:
Sandino tábornok /= *Historia*, 1979. 2. sz. 24-25. o./
7. E. Torres Rivas: *Sintesis histórica del proceso político*
im. 106-112. o.
8. R. Millett: im. 174. o.
9. J. A. Robleto Siles: *Yo deserté de la Guardia Nacional de Nicaragua* /Ed. Educa, San José, 1979. 192. p./
10. A Somozák családi-házassági kapcsolatairól részletesebben:
E. Torres Rivas: *Sintesis histórica del proceso político*
/104-105./.
11. Adatokat közöl: *La ayuda militar de Estados Unidos a Nicaragua* /= *Revista Sandinista*, Lima, 1979/2. 5. p./ továbbá
Susanne Bodenheimer: *El Mercomun y la ayuda nortamericana*
/= *La inversión extranjera en Centroamerica*, Ed. Educa, San José 1981./
12. A paternalista-servilis személyek közötti hatalmi kapcsolatot, mint uralmi formát először Max Weber írta le a tradicionális-patrimóniális uralom fogalomkörében. A "pretoria-nizmus" kifejezést Weber többször is használja /*Gazdaság és Társadalom, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 1967./*, de rész-

letesebb tartalmi kifejtésével nem foglalkozik.

A modern politológiában a kifejezést Samuel Muntington újította fel, s nála találjuk az első igényes elemzést is: *El Orden político en las Sociedades en Cambio* /= Paidós, Buenos Aires, 1972./ című munkájában, melynek elvi alapvetéseit tanulmányunkban fölhasználjuk.

A somozizmusról, mint patrimonális hatalomról először Antonio^o Melia: *A hatalom patrimonális koncepciója* /= *Politica Internacional* 1981/2. 82-88./ c. írásában tesz említést, anélkül azonban, hogy részletes kifejtésébe bocsájtkozna.

13. Pedro J. Chamorro: *Estirpe Sangrienta: Los Somoza* /Ed. Diogenes, Mexico 1979. 283. p./ és Róger Mendieta Alfaro: *El último marino* /= Managua 1979. 314. p./
14. Nyilván az állami tulajdon és Somozáék magántulajdonának szövevényes kapcsolata, átfedése adta az alapot A. Somozának francia újságírók előtt tett, akaratlanul is groteszknek ható megjegyzésére: "már apám korszakától kezdve Nicaragua egy szocialista állam volt." /= *Le Monde* 1971. szept. 4. "Nicaragua, la voie 'socialiste' de Tachito Somoza"/.
15. Erről részletesebben Simon János: *Nicaragua gazdasági-társadalmi szerkezetének és fejlődésdinamikájának elemzése* 164. old. /doktori disszertáció, Szeged, 1982. 223. p. kéziratban/.
16. Uo. 182-186.
17. "Estados Unidos: perspectiva latinoamericana" /= *The Military Balance 1977-1978*. CIDE, Mexico 1978. 476. p./

18. Adatokat közöl: J.A. Robleto Siles: Yo deserté ... im., továbbá Richard Harris - Carlos M. Vilas: La revolucion en Nicaragua /= Ed. Era 1985. Mexico 352. p./ és Pilar Arias: Nicaragua: Revolución /= Ed. Siglo XXI. 1984. Mexico 225. p./
19. Ez alól sajnos nem kivétel a magyar zszurnalisztika sem.
20. Részletesebben: Simon János: Álló- és mozgóháború a hegemoniáért Nicaraguában /= Politika, Oktatás, Kutatás 1. kötet Kecskemét, 1986. 209-227./
21. Az "állam ideológiai apparátusa" kifejezés Althusserltől származik /"Appareils idéologiques d' État"/, mely jelenti az állam azon stratégiaailag fontos területeit, ahol az ideológiák földolgozódnak és manipulatív hatással vannak a tömegekre. E civil szigetek Poulantzas szerint nem az államhatalom egyszerű transzmissziós szíjai, hanem civil autonómiák és ellenállási gócek potenciális lehetőségei. Lásd Nicos Poulantzas: Poder politico y doses sociales en el estado capitalista /= Ed. Siglo XXI. Mexico 1980./ és Leon Olivé: Estado, legitimación y crisis /= Ed. Siglo XXI. Mexico 1985./.
Nicaragua vonatkozásában ennek részletesebb kifejtését lásd: Simon János: A hatalmi mező tagolódása /= Nicaragua gazdasági-társadalmi fejlődésének ... im. III: fejezet 3. pont 152-175.
22. Antonio Gramsci: Il Risorgimento /= Einaudi, Torino 1949. 107. old./
A hegemonia Gramsci-féle értelmezése magában foglalja mind a vezetés, mind az uralom fogalmát. Bővebb kifejtését közli:

Luciano Gruppi: A hegemonia fogalma /= Olasz marxista filozófusok írásaiból. Bp. 1970. 409-438./ Jelen tanulmányunkban is lényegében ilyen értelemben használjuk a hegemonia, az uralom és a legitimáció fogalmát.

23. Az események megbízható kronológiai - történészi leírását adja Lucrécia Lozano: De Snadino al triunfo de la revolución /= Siglo XXI, Mexico 1985. 343. p./.
24. Erről részletesebben: Simon János: A somozista uralomtól a sandinista hegemoniáig /1985. 34. p. megjelenés alatt/.
25. Közép-Amerikai vonatkozásban érdemes kiemelni: Baloyra-Herp: Reactionary Despotism in Central Amerika /= Journal of Latin American Studies, Manchester 1983/2. 295-319./ és Nicos Mouzelis: On the demise of oligarchic parliamentarism in the semi-periphery: A Balkan-Latin American Comparison /= Sociology 1983. Febr. Vol. 17. No. 1./